

ВИКТОР ЮГО И БЪЛГАРИЯ*

ГЕОРГИ ДИМОВ

Темата „Виктор Юго и България“ представлява част от големия проблем „Юго и светът“. Защото Юго е от онези писатели, чието име и творчество отдавна са надхвърлили националните граници на Франция и са станали достояние на цялото човечество. Времето се оказа безсилно да помрачи неговите велики идеи, личността му продължава да обайва милиони и милиони хора по всички краища на света, жадни да чуят правдивото, революционното слово на поета в неугасимия им стремеж към национална независимост, социална правда и духовен прогрес, в борбата за отхвърляне на всяко потисничество, на всяка тирания, за мир и равноправие на всички хора на планетата.

Българската национална литература и култура, които са били винаги обърнати с лице към световната цивилизация, които са общували с големите духовни завоевания на другите народи, с великите демократично-хуманитарни традиции на Франция, за да ги осмислят с оглед на собственото си възможване и развитие, не можеше още отрано да не бъдат привлечени от мощната фигура и забележително творчество на френския класик-трибун, извисил се като пламенен апостол на народните правдини, на прогреса през XIX в.

Още първите създатели на националния ни духовно-интелектуален живот от Паисий до Петко Славейков и от Раковски до Ботев са указвали на историческата необходимост за сродяване с идеите на европейския Ренесанс и Просвещение, с революционно-демократичните идеи на времето. А още през 1873 г. Нешо Бончев ще обнародва бележитата си статия „Класическите европейски писатели на българския език и ползата от изучаване на съчиненията им“, която идва като обобщение на усилията на българската възрожденска интелигенция за културно-естетическо извисяване чрез все по-пълно сродяване с европейската цивилизация — прозрения и традиции, които залягат в основата на по-сетнешната ни култура, та чак до наши дни.

Именно още в ония години на едно жестоко и тотално чуждо потисничество и на неспирен всеобхватен национален подем българската интелигенция обръща поглед и към творчеството на В. Юго, чието име вече се е произнасяло с любов и признателност от всички прогресивни и угнетени хора по света. И което е особено показателно, това е фактът, че първите преводи, които се появяват в българския печат, са изказвания и речи на великия френски патриот по време на Френско-пруската война, когато Юго се бори на най-предните линии в защита на Париж, на родината от пруския нашественик. Пламенните слова и призови на писателя са отеквали дълбоко в сърцата на

* Доклад, изнесен на тържественото чествуване на Виктор Юго на 16 май 1985 г., по случай стогодишнината от смъртта му.

българите, готвещи се за разплата с вековния тиранин. Все с оглед на тогавашната напрегната борческа атмосфера у нас може да се обясни и фактът, че първото литературно-художествено произведение на Юго, появило се на български език, е драмата „Лукреция Борджия“, преведена през 1872 г. от начеващия тогава писател-патриот К. Величков в сътрудничество с Г. Николов. Несъмнено и предговорът към тая социално-борческа драма е изиграл роля за посягането на младия патриот към нея. А в този предговор Юго пише: „Драмата има мисия национална, мисия социална, мисия човешка. Публиката не бива да излезе от театъра, без да се получи от него истинска и дълбока поука.“ А нали точно с такива пориви е бил изпълнен възпитаникът на френския лицей в Цариград, когато е правил първите си литературни опити, станал преводач и на драмата на Юго, за да пробуди и у българския зритель подобни чувства и стремежи! Тази драма, играна на училищни и читалищни сцени, предизвиква оживени разговори сред българската интелигенция относно нуждата от театрални представления и подтиква и Петко Славейков да напише специален очерк за драматургията на В. Юго.

А когато през август на драматично-трагичната 1876 г. великият писател ще излезе със своята историческа прокламация в защита на българския народ, подложен на жестоки кланета по време на Априлското въстание, името на Юго ще стане едно от най-популярните в България, за да бъде завинаги обградено с най-голяма любов и признателност. Тази възмущаваща прокламация, написана с жар и възмущение, неумолимо призовава европейските правителства да се намесят и спрат кървавата вакханалия над беззащитния български народ, разобличава и приковава на позорния стълб варварския турски деспотизъм и неговите крепители: „Нужно е да се обърне внимание на европейските правителства върху един факт, който, вижда се, е толкова дребен, че правителствата изглежда никак не го забелязват. Ето този факт: избива се цял един народ. Къде? В Европа. Този факт има ли свидетели? Само един свидетел — целия свят. Правителствата виждат ли го? Не. . . Настъпил е моментът да се издигне глас против тези зверства. Целият свят се е възмутил и възнегодувал от тях. Има минути, когато човешката съвест взема думата и заповядва на правителствата да я слушат. . . Кога ще спре мъченичеството на тая малка героическа нация? Време е цивилизацията да издаде своята величествена забрана да се продължава така. Ние, народите, заповядваме на правителствата да издадат тая забрана. . . Нека заместим политическите въпроси с въпроса на човечеството. Всичкото бъдеще е там. . .“ Трябва човек да прочете цялата тази историческа прокламация — безапелационна присъда и неумолим апел, за да се увери в страшната сила на думите на Юго в защита на един народ, дръзнал да извоюва свещените си права.

Отсега нататък обаянието на писателя-хуманист ще расте все повече и повече, рецепцията на неговите произведения в стихове и проза ще се превърне в активен социален и културно-естетически фактор в развитието на националния ни духовно-интелектуален живот. И това общуване ще се извършва винаги в съзвучие с демократичните процеси и тенденции в новата българска държава. Най-бърз и широк отзвук намират ония произведения на поета, които са били изпълнени с подчертано свободолюбив, хуманистичен, антимонархически и антиклерикален борчески патос.

Очевидно под непосредственото впечатление на затрогващата прокламация на Юго, обнародвана тогава във всички български вестници и списания, за да бъде препечатвана по-късно многократно, Вазов през същата трагичновеличавата 1876 г. ще напише стихотворението си „Горко, пилци, вам“, признавайки, че го е съчинил по подражание на едно стихотворение от сборката „Наказания“. По-късно въздействието на великия френски писател върху Вазов

ще бъде все по-трайно, дълбоко и неотразимо, той не един път ще цитира стихове на Юго като мото или епиграфи на свои поетически творби, а и сам ще признава това въздействие.

Още през първите десетилетия след Освобождението, когато се грядат културните основи на новата българска държава и интелигенцията ни започва все по-широко да общува с големите завоевания на европейската цивилизация, когато в страната ни започват да се разгарят все по-остри политически и социални противоречия и конфликти, В. Юго е един от най-превежданите писатели. Едни от най-значителните му стихове, разкази, романи, драми, речи, прокламации, израз на демократичните социално-политически, нравствено-философски, революционно-борчески възгледи, скоро ще се появят на страниците на ежедневния, периодичния печат или в отделни издания. Така още през 1881 г., само три години след националното ни освобождение, у нас излиза бележитият роман на Юго „Деветдесет и трета година“, за да бъде превеждан нееднократно по-късно. Все по това време се появяват и романите „Бюг Жаргал“, „Последният ден на един осъден“, „Човекът, който се смее“ и др. А и драмите на Юго навлизат все по-широко в българския театър. Теоретик и създател на романтичната драма, антикласицистичните и хуманистичните идеи на писателя са влизали в пълно съзвучие с умонастроенията на българската интелигенция, с тенденциите на бързо възмогващата се национална литература. И неслучайно драмата „Ернани“, част от която е била преведена още през 1872 г., сега, през 1889 г., получава нов превод и бива играна с голям успех на българска сцена, за да бъде по-късно превеждана и играна многократно. А един от последните поетически преводи на тая бунтовно-романтична драма дължим на големия български поет Николай Лилиев. Очевидно истинската битка, която се разгаря при първото представяне на „Ернани“ във Франция, не е останала без отзвук и у нас. Защото още в предговора към драмата Юго пише: „След онова, което нашите бащи видяха и извършиха, ние най-после излязохме от старите социални форми. Можем ли да не излезем сега от старите литературни форми? На новия народ трябва да се даде ново изкуство.“ Към такова именно ново изкуство се е стремяла по онова време и нашата творческа интелигенция, затова и драми като „Анжело — тиранинът на Падуа“, „Бюрографите“, „Лукреция Борджия“, „Мария Тюдор“ са превеждани и поставяни многократно на българска сцена, дълбоко вълнуващи зрителите със своите национално-политически, социално-нравствени, философско-психологически конфликти.

Сред романите особено голяма популярност получават „Парижката света Богородица“ и най-вече „Клетниците“ — превеждан многократно, било цяло, било само в отделни части, с оглед на различни социално-познавателни и идейно-възпитателни задачи. В това отношение особено често са издавани главите с вълнуващите разкази за Гаврош, Козета, Жан Валжан — четири с увлечение и вълнение от деца и юноши, пък и от възрастни. Ако първият превод на „Клетниците“ излиза през 1886 г., по повод на който писателят Ст. Михайловски, известен познавач на френската литература, написва обстойна статия за романа в едно от най-авторитетните научни издания — „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“, то по-късно този бележит роман излиза в десетина различни издания, превеждан от различни преводачи, включен и в последното петтомно издание на избрани произведения на Юго, 1965—1967 г. — едно сравнително по-пълно издание на наследството на великия поет. Несъмнено причината за това все по-растящ интерес към романа е обусловена от неговото хуманистично-критично звучене, от идеите, ръководили писателя при написването му към една по-висока социална правда, от неизмеримата му любов към човека от народа и острата

му критика на тогавашното правосъдие, на целия социален строй. Та нали тези именно идеи са намерили израз още в преамбюла, с който започва романът, където четем: „До времето, когато не бъдат разрешени три основни задачи на днешния век: потисничеството на хората, превърнали се в пролетарии, падението на жените поради глада, жестокото изтощение от нощния труд, докато на земята цари бедността и невежеството, книги, подобни на тази, не могат да бъдат безполезни.“

Особено показателно е и обстоятелството, че още през 1896 г. у нас в отделна книга излизат „Избрани речи и прокламации на „Юго“ в превод на Д. Ризов. Тук са включени едни от най-ярките революционни обществено-политически изказвания на писателя във връзка с драматични, съдбовни събития за Франция, за Европа, за света. В тези пламенни речи, безапелационни прокламации, неумолими апели писателят-трибун издига високо глас в защита на свободата и правдата, заклеиява всяка тирания, всевъзможните узурпатори на народните права, потисниците на човешката съвест и щастие. Още един път тук е препечатана и прокламацията за турските кланета в България. В предговора към книгата е отбелязано, че включените в нея работи са извлечени от 8-те обемисти тома, озаглавени „Думи и дела“, съдържащи речите, прокламациите, посланията на Юго. И че от тоя огромен материал съставителят е подбрал „ония речи и прокламации, които са най-типични, които не са изгубили и днес още интерес, и които имат известно съотношение с нашето политическо положение“. Именно съзнанието за съзвучие в една или друга степен с нашата действителност, с националните ни конкретни политически и духовни потребности, ще ръководи почти всички преводачи, посягали към едно или друго произведение на писателя-хуманист. Заклинанията, отправени в една от парламентарните му речи против диктаторския режим на Луи Бонапарт, посегнал да премахне всеобщото избирателно право, сякаш улучват и политиката на тогавашните български буржоазни правителства, потъпквали не един път народната воля, проигравали съдбините на народа. „Не сте вие, които ще спрете хода на историята — обръща се пламенният трибун към властниците на режима на Втората империя. — Не сте вие, които ще се противопоставяте на демократичните идеи! Пропастта между демокрацията и вас все повече расте и вие все повече се отдалечавате от века на цивилизацията и прогреса и скоро ние с вас завинаги ще се разделим.“

И наистина много от творбите на Юго, достигнали до нашия читател в превод или оригинал, са го възпитавали в ненавист към всяко политическо и духовно потисничество, в любов към свободата и прогреса, към великите демократични идеи, които писателят на Франция и на човечеството така непримиримо е прокламирал и защищавал и от страниците на своите творби в стихове и проза, и от парламентарните трибуни, и от подиумите на политическите митинги, и от колоните на ежедневния и политическия печат. И естествено, най-широко място съчиненията на Юго намират в изданията с подчертана демократическа насоченост. Не са малцина и хората със социалистически идеи, с марксистически мироглед като поета Д. Полянов или критика-марксист Г. Бакалов, които превеждат стихове на Юго или ги включват в съставени от тях поетически антологии и сборници. И наистина, биха ли могли думи като тия, които четем в предговора към една от стихосбирките на поета, да не отекнат в съзнанието и сърцата на хора с подобно умонастроение! „Аз ненавиждам дълбоко насилиято. Когато чуя, че дори в края на света някой измъчен народ, потиснат под властта на жесток тиранин, иска и зове за помощ, аз проклиnam тези владетели, чиито коне се къпят в кръв. Аз чувствавам, че поетът трябва да им бъде съдия, чувствавам, че възмутената муза на поета може да ги прикове към техните тронове като към позорен стълб и да заклеи-

ми челото им със стих, който да стигне до поколенията. Музата трябва да служи на беззащитните народи.“ Подобни откровения и призови наистина не са могли да не извикат любовта на прогресивната българска общественост. Неслучайно и обикновени културни дейци и книжовници са ставали издатели на творби на Юго, макар да са се подлагали на материални лишения. Извънредно показателен е и фактът, че именно през трагичната 1925 г., когато настъпващият български фашизъм извърши кървава разправа над прогресивната българска интелигенция и погуби толкова дарования, у нас излизат в отделна книга, а и в много периодични издания речи, писма, стихове на В. Юго, насочени против смъртното наказание, в защита на политическите свободи.

Изобщо онова, което определя реценцията на Юго в България, което обяснява неизмеримото му обаяние над най-широки обществени кръгове, са преди всичко безмерният му патриотизъм и демократизъм, ненавистта му към всяка диктатура и монархизъм, неумолните му призови за национална независимост и социална правда, неотменната му симпатия и пламенна защита на всички потиснати и онеправдани по света. Тези идеи са ставали толкова по-привлекателни и обаятелни, защото са били изразени чрез вдъхновени, вълнуващи поетически и публистични слова, чрез една оригинална образно-емоционална реч, чрез високохудожествени сравнения, метафори, епитети и т. н., излизащи спонтанно от голямото сърце на поета.

В условията на социалистическа България, когато издателската дейност се включва в цялостната ни национална културна политика, когато световната прогресивна литература започна да се разглежда като предпоставка за създаване на нова социалистическа литература и култура, като условие за формиране на общество с широки социално-философски, нравствено-естетически хоризонти, творчеството на В. Юго намери още по-голям прием в нашата страна. Сега не само във всекидневния и периодичния печат се появяват множество стихове, разкази, речи и послания на писателя — в превод на различни поети и познавачи на френската литература, — но се осъществиха и издания на много от най-крупните му произведения, придружени с обзорни или проблемни статии, предговори и очерци за делото на писателя. Освен петтомното издание, снабдено със съдържателните предговори на проф. Л. Стефанова и на писателя Л. Станчев, където наследството на Юго е характеризирано от съвременни научни позиции, през 1962 г. излезе и специален том със стихове на поета в превод на Пенчо Симов и с предговор на видния, преждевременно починал поет В. Ханчев, чийто компетентно и вълнуващо написан предговор завършва с думите: „Поетът, гражданинът, тръбачът на свободата В. Юго остава редом с нас. Нашите победи са победи и на неговото безсмъртно творчество.“ В сборника са подбрани едни от най-значителните поетически творби на поета, създавани по различно време. Този широк обхват дава възможност на съвременния български читател да види в развитие поетическия талант на Юго, еволюцията в световъзприемането му, да почувства величието на духа му, всеобхватността на погледа, дълбоките му размисли, вълнения, прозрения, претворени в политически заострени, философско наситени, емоционално-нравствено извисени лирични и епични стихове. Подобна роля играе и излезлият през 1984 г. обемист том с избрани творби на поета — дело на едни от най-добрите ни съвременни поети и преводачи.

Така повече от столетие време българският читател общува с богатото и разнообразно творчество на В. Юго, било в превод, било в оригинал, защото нека не се забравя, че голяма част от българската интелигенция се ползва свободно от френския език и винаги е следяла и следи отблизо големите постижения на френската литература и култура. В неутолимия си стремеж за културно-естетическо извисяване, за утвърждаване на научнопрогресивните кри-

терии относно национално-исторически целесъобразно, обществено необходимо, нравствено-емоционално въздействащо, българската общественост винаги е посягала към безсмъртното наследство на безсмъртния В. Юго.

* * *

Успоредно с превеждането на едни от най-значителните творби в стихове и проза на френския и световния класик, в България се правят все по-успешни опити за литературно-историческо, литературно-критическо, теоретико-естетическо разглеждане на едни или други проблеми, свързани с огромното му наследство. Най-често това става във връзка с излизането на едни или други съчинения или по повод на кръгли годишнини на поета, но нерядко и с оглед на чисто научни задачи. Както бе отбелязано, още през възрожденската епоха са изказват интересни мисли за драматургията на Юго. Веднага след Освобождението в редактираните от Вазов и Величков издания, пък и в други вестници и списания се появяват кратки, но съдържателни статии за личността и делото на поета, по случай смъртта му почти всички издания обнародват работи за великия покойник, а в една дописка от Париж се съобщава, че и български студенти са участвували в погребението му.

Отсега нататък все по-често и по различни поводи се явяват обзорни и проблемни статии, очерци, рецензии, в които се подчертават многостранното поетическо дарование на писателя, демократичните му идеи, бунтовната му съвест срещу всичко регроградно, реакционно в политическия и духовния живот, пламенната му защита на поробените и угнетените народи по света. А се подхващат и въпроси за неговото поетическо майсторство, за идейно-художественото своеобразие на неговите белетристични и драматургични съчинения, за богатата му стилно-езикова палитра, за емоционално-творческата нагласа на темперамента му и т. н. Автори на подобни по-общии или по-аналитични статии са видни писатели, литературни и общокултурни дейци, хора като Ив. Вазов, К. Величков, Ст. Михайловски, Ил. Миларов, Ив. Ст. Андрейчин, Ст. Минчев, Ив. Радославов, Ем. Попдимитров, Н. Атанасов, А. Каменова, М. Арнаудов, Т. Томов, Д. Б. Митов, Асен Златаров, Л. Стоянов, Вичо Иванов, Н. Дончев, М. Марчевски, Ал. Пешев, Л. Стефанова, Л. Станчев, Г. Генов и мнозина други. По случай 50-годишнината от смъртта на поета през 1935 г. в „Литературен глас“ посвещава специален брой със статии, засягащи различни страни, черти и моменти от живота, литературното и публицистичното му наследство, от неговата философия и поетика, както и влиянието, което оказва върху някои български писатели, а и върху световната литература изобщо. В статията си, писана по този повод и озаглавена „Бунтар-изгнаник“, Асен Златаров го характеризира като „най-големия поет на Франция и син на човечеството“, посветил големия си талант и мощно въображение на „слабите, онеправданите, ограбените, лъганите“, осъзнал своята социална мисия „да върви начело на народа като светлина и да му сочи пътя“. По думите на автора, в лицето на В. Юго романтизмът е намерил „не само своя най-даровит изразител, но и най-преданото и велико сърце, което единствено можеше да запали с огъня си спящите сили на народа и да му стане знаме и идол“.

Творчеството на писателя започва да привлича погледа и на учени-литературоведи, с оглед да бъдат осветени някои по-специфични теоретико-естетически въпроси. Така проф. М. Арнаудов в оригиналния си труд „Психология на литературното творчество“ се опира и на наследството на поета, когато говори за своеобразията на творческия процес, за отношението между мисъл и език, за музикалността на стиха, за социалната мисия на поезията и

т. н. А в труда си „Творчество и критика“ ученият нашироко изследва естетическите възгледи на Юго. В подобна насока и акад. Т. Павлов използва творчеството на Юго, когато говори за различните страни и компоненти на изкуството. През 1928 г. проф. Т. Томов, ръководител на катедрата по романска филология при Софийския университет, обнародва специално изследване за езика и стила на „Легенда на вехвете“ — едно от бележитите произведения на Юго, упражнило немалко влияние и върху Вазов.

Във връзка с поставянето на драми на Юго се появяват и специални статии за драматургическото изкуство на писателя, за неговото място в развитието на нашия театър, а в последно време бяха обнародвани и обстоятелни изследвания за романтическите драми на Юго.

Макар още през 1891 г. у нас да се появява биографичен очерк за живота и литературната дейност на Юго от А. Пеевска, като издание на социалиста Спиро Гулабчев, нуждата от по-цялостни работи за станалия вече толкова популярен писател налага да бъдат преведени и трудове на чуждестранни изследователи. Така още през 1911 г. се появява книгата на Пол Лафарг, а през 30-те години — студии на Ал. Толстой и Хайнрих Ман. По-късно, след Втората световна война — книгите на Реймон Есколие, на Луи Барту, на Наталия Моравьова, на Андре Мораа. Тези книги дават възможност на българския читател да се запознае по-обстоятелствено с гражданския и творчески път на Юго, да види още по-пълно неговото величие като общественик-хуманист и творец със всемирна слава, създал цяла епоха в световната литература, извисил се до най-високите върхове на човешката цивилизация.

През 1952 г., по случай 150 години от рождението на Юго, в София бе организирана специална научна сесия, както и чествувания в провинцията. В студияте и статиите, които се появяват по този повод, се изтъкват демократизъм и непреходната значимост на писателя, неговата страстна защита на Парижката комуна, неговите републикански, антимонархически идеи, засягат се и въпроси на поетиката, на образната му система и т. н.

В многобройните в жанрово и тематично отношение статии за Юго неизменно се акцентува върху неговото миролюбие и хуманизъм, върху горещата му защита на мира и гневното изобличаване на войнолюбците. Нали още през 1849 г., като председател на Международната среща на борците за мир, Юго заявява: „Идеята за мир по целия свят е достойние на всички нации. Те искат мира като висше благо. В края на краищата войната ще бъде заменена от разума.“ До края на живота си той ще произнася пламенни речи в защита на това върховно благо на човечеството: „Мирът, това е словото на бъдещето, това е името на XX в. Ние трябва неуморно да възвестяваме на целия свят мира, да разкрием всичко, което се крие в тая висша дума. . . Аз повтарям и настоявам: Кой иска война? Кралете. . . Кой иска мир? — Народите. Струва ми се, че в сегашния момент се готви стълкновение между войната, към която се стреми миналото, и мира, за който жадува настоящето.“ Колко актуално са звучали наистина тези пророчески думи в многолетната борба на народите за мир, преповтаряни в много и много писания за поета-миротворец в продължение на цяло столетие, за да станат още по-актуални и съдбовни в наше време!

Все повече изследователи привлича и проблемът „Юго—Вазов“. Както е известно, сам Вазов не един път признава благотворното влияние, което е претърпял от френския класик през началните периоди на творческия си път, станал и негов истински кумир. Като говори за генезиса на „Епопея на забравените“, пред проф. Шишманов той изповядва: „Стихотворенията в тая сбирка са вече реминисценции от В. Юго. Тук подражавам тържествения, възвишения, философския тон на неговите оди. . . Тъкмо по това време бях чел

именно „Легенда на вековете“ и бях очарован от елана, от широкия размах на френския пост.“ А по повод работата си над романа „Под игото“ той отново ще признае: „Когато захванах в Одеса да пиша романа си, мен се мяркаше да съчиня нещо подобно на „Les misérables“ на Юго, както се вижда и от началото на романа. . .“ И наистина, както вече не един път е посочвано от различни изследвачи, налице са твърде общи черти при концептирането и реализирането на редица творби, както и в световъзприемането, в творческата нагласа, в поетиката на двамата поети, възлагащи еднакво голяма социална мисия на поезията, вдъхновявани от сходни идеали.

Разбира се, идейното и творческо въздействие на Юго върху българските поети и писатели не се изчерпва само с Вазов. С основание големият познавач на френската литература, литературният критик Д. Б. Митов, пише в книгата си „От Виктор Юго до Андре Стил“: „От народния поет Ив. Вазов до Константин Величков и Николай Лилиев, от основателя на пролетарската поезия у нас Димитър Полянов до поета на революционния подем на масите Хр. Смирненски, В. Юго е оказал пряко или косвено благотворно въздействие върху много от нашите най-добри писатели.“ И очевидно едно по-детайлно изследване в тая насока би ни разкрило интересни генетически и типологически аналогии.

В заключение не може да не бъде подчертано, че присъствието на В. Юго в България е многостранно, трайно, непреходно. Делото му неизменно участва в развитието на българската национална литература и култура, в разширяване на социално-демократическите и културно-естетическите хоризонти на българската общественост.

И ако след руската, френската литература се радва на най-голям прием и любов в България, то несъмнено В. Юго е този, който определя основното съдържание и насока на тази всеобхватна рецепция и радиация, за да се вгради в съзнанието и сърцата на всички, които живеят с по-високи демократично-хуманитарни и културно-естетически идеали.